

De biologische confrontatie met BSE

De kranten staan er vol van en de paniek over de situatie in de landbouw is in de volle breedte toegeslagen. Ook in de biologische en biologisch-dynamische landbouw. Michel Gastkemper stelde een aantal vragen aan deskundigen op dit gebied.

Michel Gastkemper

'Het is niet te garanderen dat biologisch vlees BSE-vrij is. In Engeland, Duitsland en Zwitserland is BSE ook bij biologische koeien geconstateerd. Dat gebeurde op bedrijven die aan het omschakelen waren van gangbaar naar biologisch. BSE heeft een langjarige incubatietijd en dieren kunnen al in de "gangbare" fase besmet zijn. Het is niet zo dat BSE-gevallen zijn ontstaán op een biologisch bedrijf. Het betekent inderdaad dat biologisch vlees niet a priori brandschoon is.'

Aldus Ton Baars van het Louis Bolk Instituut. Hij is senior onderzoeker en hoofd van de sectie veehouderij. Hij noemt nog meer redenen waarom BSE in biologisch vlees kan voorkomen. 'Ook biologische koeien kunnen krachtvoer te eten krijgen. Door krachtvoer is het BSE-probleem ontstaan. Het schijnt zelfs zo te zijn dat de BSE-gevallen in Nederland te herleiden zijn tot één veevoederfabriek. Misschien dat die ongecontroleerd materiaal uit Engeland, de grootste BSE-haard in Europa, in het veevoeder heeft verwerkt. In Engeland werd onder Margaret Thatcher het verhittingsniveau waarbij krachtvoer wordt geproduceerd verlaagd.'

Hoe staat het eigenlijk met veevoeder op bd-bedrijven? Jos Pelgröm, directeur van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding: 'Daarom is in de bd-landbouw de gesloten kringloop van het gemengde bedrijf ook zo belangrijk. Als veevoeder worden daar in principe alleen gewassen van de eigen bodem gebruikt. Net zoals je voor de mest alleen gebruik maakt van wat het eigen bedrijf oplevert. Dan weet je als boer precies wat je in handen hebt, omdat je het zelf hebt verbouwd.'

Bd-krachtvoer

Pelgröm vertelt dat krachtvoer allereerst een benaming is voor van elders afkomstig industrieel veevoeder. Ten tweede betekent het dat het voer een droge en geconcentreerde vorm heeft gekregen. Ten derde dat er eventueel vreemde reststoffen aan zijn toegevoegd. Beendermeel bijvoorbeeld, waarvan gebleken is dat het tot BSE leidt. Pelgröm: 'Ook in de bd-landbouw wordt krachtvoer gebruikt. Soms kan dat gewoon niet anders, wanneer het eigen bedrijf kwalitatief onvoldoende veevoer heeft opgebracht. Maar in het bd-krachtvoer is diermeel al tien jaar lang verboden, zoals trouwens elk dierlijk element. Er zijn in Nederland vijf bedrijven die bd-krachtvoer produceren. Naar aanleiding van de BSE-crisis hebben wij Skal opdracht gegeven de handhaving van onze normen bij deze bedrijven extra goed na te zien.' Skal is de instantie die niet alleen de Eko-normen voor producten uit de biologische landbouw controleert, maar ook de Demeter-normen van de bd-landbouw.

Krachtvoer bestaat dus in verschillende vormen: gangbaar, biologisch (ekologisch) of biologisch-dynamisch. Hoe kan het dat gangbaar krachtvoer op biologische bedrijven is toegestaan? Ton Baars legt uit: 'Dat komt door de Europese richtlijnen voor de biologische landbouw. Nederland was vrij streng in het verbod op gangbaar krachtvoer. In de harmonisatie van de Europese richtlijnen werd echter bedongen dat herkauwers meer krachtvoer mogen krijgen. Sinds augustus 2000 is ook het aandeel gangbare grondstoffen verhoogd. De reden is dat op Europees niveau een compromis moest worden bereikt. De nieuwe richtlijn is veel te open en in Nederland mag men nu de teugels weer laten vieren. Wij hebben hier ook geen echt consistent overheidsbeleid voor de landbouw. Vorig jaar

stemde de Tweede Kamer er bijvoorbeeld mee in dat bepaalde chemische, aantoonbaar schadelijke bestrijdingsmiddelen, waarvan jaren geleden was vastgesteld dat de toelatingstermijn in 2000 verstreek, toch nog een aantal jaren meemogen.'

De praktijk van de bd-landbouw is eveneens complex. Biologisch krachtvoer is doorgaans voor 60% à 70% van Eko-kwaliteit. Bij bd-krachtvoer moet de helft hiervan van Demeterkwaliteit zijn, dus 30% à 35%. De overige 30% is weliswaar gangbaar, maar al wel tien jaar diermeelvrij en ook geventvrij. Daar zit volgens Jos Pelgröm niet het probleem. Wel bestaat bij het omschakelingsproces naar bd-landbouw het gevaar dat koeien de ziekte al eerder hebben opgelopen, ook al zijn het veelal biologische bedrijven die doorgaan met bd-landbouw. 'Alleen door de verplichte priontest, consequent uitgevoerd bij iedere geslachte koe, is het uitgesloten dat de consument BSE-vlees op zijn bord krijgt.'

Normen en waarden

Hoe kan er preventief voor worden gezorgd dat voedsel gezond en veilig is? Een sterke groei van de biologische landbouw biedt nog geen garantie. Een te grote groei kan juist vervlakking van normen en waarden in de hand werken. Baars is in dit opzicht kritisch. 'De vervlakking herken je aan de wijze waarop sommige moderne opportunisten in de biologische landbouw stappen. Er is geld te verdienen, want na 20 tot 30 jaar pionieren is er een markt gecreëerd. Bij deze omschakeling wordt terecht de vraag gesteld of de nieuwe biologische boeren de intenties achter de biologische landbouw ook echt begrijpen. Misschien laten zij zich slechts leiden door de EU-normen, die nogal mager zijn.'

De biologische landbouw is in feite op een negatief uitgangspunt gebaseerd, zo vertelt hij. Op het indammen van de milieuproblematiek, veroorzaakt door een doorgeschoten gangbare landbouw. Bij de biologisch-dynamische landbouw ligt dat fundamenteel anders. 'De bd-landbouw komt uit een ander concept voort, waarin het begrip "organisme" centraal staat, een "heelheidsbegrip". Het is een totaalconcept, met daarin het bedrijf als organisme, met een gesloten kringloop, met verschillende geïntegreerde bedrijfsonderdelen, met bodemvruchtbaarheid. De boer is een echte verzorger die aan alle facetten van zijn bedrijf zorg besteedt. Hij brengt alle delen met elkaar in verbinding en onderhoudt die verbinding goed. Maar voordat je dat organisme als geheel te pakken hebt, moet je anders leren denken en kijken. Het is een proces dat jaren duurt en dat zich vooral afspeelt tussen de oren van de boer.'

Baars maakt zich daar echter zorgen over. 'Je zou eens op biologische of zelfs ook op biologisch-dynamische bedrijven moeten kijken. Dan zou je kunnen schrikken van wat je daar ziet. De consument heeft een prachtig ideaalbeeld in zijn hoofd hoe het er op zulke boerderijen toegaat. Maar de werkelijkheid is soms heel anders.' Hij stelt zich daarom de vraag: 'Hoe streng zijn we zelf in de biologisch-dynamische praktijk? En waar worden boeren die het echt goed willen doen door de dalende marktprijzen toe gedwongen? Warmonderhof bijvoorbeeld, de mbo-opleiding biologisch-dynamische landbouw in Dronten en boegbeeld van de bd-landbouw in Nederland, gebruikt nu ook gangbare drijfmest voor de bloemkoolteelt. Toch ligt volgens mij het echte probleem niet op losse deelgebieden. Daar kun je met tijdelijke ontheffingen werken. Het gaat om waar bd-landbouw in wezen voor staat. Die is veel meer dan een biologische benadering aangevuld met preparaten en planetenstanden. Want dat is veel te simplistisch gedacht. De bd-landbouw en het Demeterkeurmerk staan voor een kwalitatieve totaalbenadering. Ik vind dat de bd-vereniging, als de vertegenwoordigster van zulke waarden, best op haar strepen mag gaan staan. Zonder daarbij absoluut te worden. Dus strenger controleren, maar tegelijkertijd transparant maken hoe het zit.'

Herziening Demetervoorwaarden

Jos Pelgröm vertelt dat de bd-vereniging in januari een 'project herziening Demetervoorwaarden' is gestart, dat loopt tot zomer 2002. Hij erkent dat er op dit gebied het nodige gedaan moet worden. 'Natuurlijk zijn richtlijnen en intenties in de bd-landbouw

belangrijk. We zouden ook niet zonder goede intenties moeten willen. Maar het sluit niet uit dat we ook harde eisen moeten stellen. Daar gaan we meer werk van maken.' Pelgröm kent de praktijk goed. Hij was 23 jaar geleden de eerste boer die in de Noordoostpolder ecologische landbouw bedreef. Vervolgens begon hij zich te verdiepen in de biologisch-dynamische benaderingswijze. 'Je kunt de vruchtwisseling van de bodem niet zomaar veranderen omdat het een keer niet uitkomt', zegt hij. 'Ik heb gemerkt dat dat niet werkt, het verstoort de harmonie. Je moet je land goed behandelen, kundig en toegewijd. Planten zijn levende wezens en daar moet je dan ook als levende wezens mee omgaan. Hetzelfde geldt voor de dieren. Een nieuwe koe in een kudde kan soms wel maanden nodig hebben voordat zij geaccepteerd wordt. Je moedigt haar aan, praat tegen haar wanneer ze zich niet goed voelt, of geeft haar een goedkeurende klap op haar kont. Je krijgt een band met de planten en de dieren omdat je dagelijks op het land bent. Daarbij kun je je gevoel actief inschakelen, met als kernwoord liefde. Meditatie en het positief toespreken van de planten en dieren kunnen daarbij versterkend werken. Momenteel wordt in de bd-vereniging een interessante discussie gevoerd, waarbij Hans Andeweg een belangrijke exponent van deze benadering is, terwijl Guus van der Bie met nadruk wijst op de relatie met de antroposofie, die de biologisch-dynamische landbouw haar eigen identiteit geeft.'

Veefokkerij

De boer die op een andere manier landbouw wil bedrijven, moet tegen een sterke stroom opboksen. Tegen een manier van doen die in de loop van tientallen jaren de gedachten is gaan beheersen. Ton Baars noemt als voorbeeld de veefokkerij, waarbij in het verleden enkele sterke Friese koeien in Noord-Amerika tot echte topkoeien werden doorgefokt. Die vormden de basis voor een complete koeienpopulatie, met pure inteelt op wereldschaal tot gevolg, door alleen stieren en koeien van de topfamilie gebruiken. 'Een paar jaar geleden bleek dat van de vijf miljoen koeien in Nederland er een miljoen verwekt was door één topstier: Sunny Boy. Ik vraag me echt af of wij in het fokken met de koeien genetisch al niet over de top zijn gegaan. Kijk hoe koeien er nu uitzien: ze staan veel te hoog op de poten en zijn van boven te smal. We hebben niet alleen letterlijk de dieren uit evenwicht gebracht en de harmonie uit hun bouw gefokt, maar het hele landbouwsysteem is uit evenwicht.' Hij heeft ideeën hoe het anders moet: 'We zouden weer een relatie van diertype, diergestalte met een bepaalde omgeving moeten aanbrengen, op kleinere schaal, zonder eenvormigheid op wereldschaal. Door bij de fokkerijselectie ons te richten op de populatie die past bij de omgeving van bijvoorbeeld zand of klei. Pak de draad weer op bij de landrassenveredeling.'

Maar voordat dat gebeurt, worden boeren, handelaren en consumenten keihard met BSE geconfronteerd. En dat is niet het enige probleem. 'De dieren zijn in de loop der tijd steeds zwakker geworden. Kregen ze vroeger stofwisselingsziektes, tegenwoordig wordt hun zenuwgestel aangetast. De ziekte wordt ook steeds ongrijpbaarder. Eerst waren het bacteriën en virussen die al het leed veroorzaakten en die nog te traceren waren, bij de BSE zijn het prionen, een eiwit dat vooral in hersenen en ruggemerg zit en tot sponsachtige hersenweefsel met gaten leidt. Onduidelijk is voor mij waarom steeds maar een enkele koe ermee besmet wordt en niet alle koeien die hetzelfde krachtvoer hebben gehad. Kennelijk zit er nog wel een verschil in weerstand bij de koeien', zo zegt Ton Baars. Bovendien wordt er geleden onder de sociaal-economische omstandigheden. 'Het is dom dat de tussenhandel en de winkelier in het verleden ervoor hebben gekozen om de prijzen van de biologische landbouw te koppelen aan die van de gangbare. Nu breekt dat de biologische boeren op, want momenteel worden veel biologische producten gevraagd, terwijl de marktprijzen kelderen. De vraag naar gewoon rundvlees neemt internationaal af door de BSE, waardoor er overschotten ontstaan en de prijs voor dit vlees instort. De prijs van biologische producten die aan deze prijsstelling gekoppeld is, profiteert niet van de grotere vraag naar haar eigen producten. Dat betekent dat de individuele boer er niets mee opschiet. Onderzoek laat zien, dat het vooral de handel en tussenhandel zijn die van deze ontwikkeling profiteren.' Om dalende marktprijzen te voorkomen, wil de politiek talloze gezonde dieren 'vernietigen in destructiebedrijven', wat qua benaming alleen al

weezinwekkend is.

Jos Pelgröm volgt de politieke ontwikkelingen op de voet. 'Ik ben het eens met minister Brinkhorst van Landbouw wat betreft de aanpak van mond- en klauwzeer: preventief ruimen van mogelijk besmette dieren om de uitbraak ervan te voorkomen. Maar niet met zijn aanpak van de BSE-crisis: om een heel bedrijf te ruimen als er slechts bij één koe BSE is geconstateerd. Bij BSE is er namelijk geen sprake van directe besmettelijkheid en is de verdere controle waterdicht, terwijl mond- en klauwzeer juist wel uiterst besmettelijk is.'

Ronduit belachelijk

Er woedt in volle hevigheid een slag om de consument en diens gevoel van veiligheid. Biologische voeding is in. In februari besteedde Albert Heijn uitvoerig aandacht aan het thema biologisch eten in het gratis klantentijdschrift *Allerhande*, een van de meest gelezen bladen in Nederland. Daarbij werden ook de biologisch-dynamische landbouw, het Demeterkeurmerk en de Biologische Voedingstelefoon van Voedingsinstituut Dúnamis vermeld. Niets daarvan echter in een speciale bijlage over voedselveiligheid van NRC Handelsblad op 15 februari. Bij de tien voedingskeurmerken uit een studie van de Alternatieve Konsumentenbond was Demeter niet opgenomen. En dat terwijl Demeter uit die studie toch als een van de beste uit de bus was gekomen. De krant schreef er demonstratief bij: 'Een aantal "keurmerken", die hier níet staan, is volgens de onderzoekers waardeloos.'

'Dat is ronduit belachelijk', zegt Jos Pelgröm. 'Want juist die studie toonde aan dat onze Demeter-eieren er met kop en schouders bovenuit uitsteken. Wij horen er gewoon tussen. Ik ga hier werk van maken.' De AKB-beoordeling vormt ook de reden dat de recente Demeter-promotiecampagne om te beginnen de aandacht op bd-eieren vestigt. Ton Baars voorziet nog problemen voor de biologische landbouw. 'Niet de koeien, maar de varkens en de kippen vormen de achilleshiel, want een biologische fokkerij op dat gebied is niet aanwezig. Maar ook de aardappel- en fruitteelt zijn probleemsectoren, vooral door het middelengebruik tegen schimmelziekten. Dat zijn allemaal zwakke plekken waar nog heel hard aan moet worden gewerkt. Daarbij moet je niet aarzelen om zulke teelten in een niet-passend klimaat te laten vallen.' Maar hij ziet ook kansen in de huidige situatie: 'De ekologische en de biologisch-dynamische landbouw kunnen hun voordeel doen met de schandalen in de gangbare landbouw, mits zij een goed eigen verhaal hebben.' Demeter en bd-landbouw hebben daarbij een eigen taak: 'In principe vormen zij een goed doordachte totaalbenadering waarop Eko en biologische landbouw zich kunnen richten, waaraan ze zich kunnen optrekken. De bd-beweging moet er dan wel voor uitkomen en als pionier voorop blijven lopen in haar handelingen, keuzen en grenzen.'

Artikel uit: **Motief**, maandblad voor antroposofie - nr. 40, April 2001

© Antroposofische Vereniging in Nederland

www.antroposofie.nl